

Жуль Верн

П'ятнадцятирічний
капітан

Харків
«Фоліо»
2024

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ I

ШХУНА-БРИГ «ПІЛІГРИМ»

Другого лютого 1873 року шхуна-бриг¹ «Пілігрим» перебувала на 43° 37" південної широти і 165° 19" західної довготи (від Гринвіцького меридіана).

Ця шхуна-бриг, водотоннажністю чотириста тонн, була споряджена в Сан-Франциско для полювання на китів у південних морях і належала багатому каліфорнійському судновласникові Джеймсу Уелдону, який кілька років тому призначив її командиром капітана Халла.

«Пілігрим» був невеличким вітрильником, але вважався одним із найкращих кораблів Джеймса Уелдона. Він був у складі флотилії, яку той щорічно виряджав ген за Берингову протоку, в північні моря, або під Тасманію чи за мис Горн, аж до морів Антарктики. Шхуна-бриг чудово ходила під вітрилами. Завдяки дуже зручному оснащенню вона могла навіть з нечисленною командою запливати у важкодоступні місця південного моря, звідки починалася суцільна смуга антарктичної криги. Капітан Халл умів, як кажуть матроси, лавірувати поміж плавучих крижин. Улітку такі крижини допливають аж до Нової Зеландії, ба навіть до мису Доброї Надії, і досягають набагато нижчих широт, аніж у північних

¹ Шхуна-бриг — судно, що мало кілька щогл, оснащених прямими й косими вітрилами. (Тут і далі — примітки перекладача.)

морях. Щоправда, то все невеличкі айсберги з пооббиваними боками, розмиті теплими водами. Майже всі вони розтають в Атлантичному та Тихому океанах.

Капітан Халл, досвідчений мореплавець, один із найвправніших гарпунерів флотилії, мав команду, яка складалася з п'яти матросів й одного новачка. Це замала команда для полювання на китів. Люди потрібні на шлюпках при нападі на кита, а також для розбирання туш. Однак Джеймс Уелдон, за прикладом деяких судновласників, задля економії набирив у Сан-Франциско саме стільки матросів, скільки було потрібно для керування судном у дорозі. У портах Нової Зеландії серед місцевого населення та дезертирів усіх національностей не бракувало вправних гарпунерів та матросів, охочих найнятися на китобійний сезон. Коли сезон кінчався, вони, доставши платню, сходили на берег, де чекали до наступного року, доки знов комусь знадобляться їхні послуги. В отакий спосіб судновласники заощаджували чималі гроші на платні команді й збільшували свої прибутки.

Так велося рік у рік на борту «Пілігрима».

Шхуна-бриг вертала від антарктичного полярного кола, скінчивши полювання на китів. Однак трюм не був ущерть заповнений бочками з жиром та з китовим вусом. Уже на той час полювати на китів було важко: через надмірне полювання вони траплялися чимдалі рідше; справжні кити, яких на півночі називали гренландськими, а в південних морях — австралійськими, починали зникати. Китобоям довелося перейти на смугачів, цих велетенських морських ссавців, полювати на яких досить небезпечно.

На смугачів полював і капітан Халл під час останнього сезону, та влови вийшли небагаті. Проте він мав намір наступного року дістатися у вищі широти і, якщо

треба буде, проплисти аж до земель Клері й Аделі, що їх, усупереч твердженням американця Вілкса, відкрив француз Дюмон-Дюрвіль на «Астролябії» та «Зеле».

Одне слово, це полювання на китів було невдале для «Пілігрима». На початку січня, саме посеред літа на Південній півкулі, коли ще було зарано повертатися додому, капітанові Халлу довелось покинути місця полювання. Додатково найняті матроси — набрід досить сумнівних типів — не дуже перетруджувалися, і він вирішив їх звільнити.

«Пілігрим» узяв курс на північний захід і 15 січня прибув до Вайтемати, порту Окленда в затоці Чуракі на східному узбережжі Північного острова Нової Зеландії. Тут і висадили китобоїв, найнятих на сезон.

Команда була невдоволена. У трюмі «Пілігрима» бракувало бочок із двісті жиру. Ніколи ще не було таких кепських уловів. А надто прикро почувався капітан Халл: славетному мисливцеві дошкуляло вражене себелюбство — адже він, уважай, вертав з порожніми руками! Він на всі заставки проклинав ледарів і нероб, що звели сезон нанівець.

Марно намагалися набрати в Окленді нову команду. Усі місцеві китобої вже понаймалися на інші судна. Тож довелося облишити надію довантажити трюм «Пілігрима». Капітан Халл уже намірився вийти з Окленда, аж тут до нього звернулися з проханням узяти на борт пасажирів. Капітан погодився, бо відмовити в цьому проханні не міг.

В Окленді саме перебували місис Уелдон, дружина хазяїна «Пілігрима», їхній п'ятирічний син Джек та її кузен Бенедикт. Усі троє приїхали сюди разом із Джеймсом Уелдоном, який час від часу навідував Нову Зеландію в комерційних справах. Він збирався повертатися з ними до Сан-Франциско, коли раптом малий

Джек серйозно захворів. Джеймс Уелдон, якого кликали назад термінові справи, виїхав з Окленда сам, залишивши дружину, сина й кузена Бенедикта.

Минуло три місяці — три довгі місяці розлуки, дуже важкі для місис Уелдон. За цей час її син одужав, і вона могла виїжджати. Тут її сповістили, що прибув «Пілігрим».

У той час, щоб повернутися до Сан-Франциско, місис Уелдон треба було б спершу поїхати до Австралії й сісти на один із кораблів трансокеанської компанії «Золотий вік», які курсували між Мельбурном та Панамським перешийком. Діставшись до Панами, вона мала б зачекати на американський пароплав, що регулярно ходив між перешийком та Каліфорнією. Це означало затримки й пересадки, надто неприємні для жінки, що подорожує з дитиною. І коли в Оклендський порт зайшов «Пілігрим», місис Уелдон звернулася до капітана Халла з проханням довести до Сан-Франциско її, кузена Бенедикта та Нен, стару няню-негритянку, яка вигляділа й саму місис Уелдон.

Здійснити подорож у три тисячі морських лье¹ на вітрильнику! Але на судні капітана Халла завжди панував бездоганний лад, а погода по цей і по той бік екватора стояла чудова.

Капітан Халл дав згоду. Він запропонував своїй пасажирці власну каюту. Капітан хотів, щоб під час плавання, яке могло тривати від сорока до п'ятдесяти днів, місис Уелдон влаштувалася якнайкраще на борту його судна. Щоправда, плавання мало трохи затягтися: «Пілігрим» повинен був, одхилившись від курсу, зайти в чилійський порт Вальпараїсо, щоб там розвантажитися. А вже далі вздовж американського узбережжя вони

¹ Лье — давня французька міра довжини (4,5 км).

сподівалися плисти під попутним береговим вітром, а це була б доволі приємна морська прогулянка.

Зрештою, місис Уелдон була хоробра жінка й не боялася моря. Тридцятирічна, з міцним здоров'ям, вона звикла до тривалих морських подорожей і не раз поділяла з чоловіком їх невігоди. Її не лякало плавання на судні середньої тоннажності. Вона знала, що капітан Халл — чудовий моряк, а «Пілігрим» — надійний вітрильник, одне з найкращих американських китобійних суден. Нагода трапилася, тож треба було скористатися з неї. І місис Уелдон з неї скористалася.

Що ж до кузена Бенедикта, то він, зрозуміло, мав супроводжувати місис Уелдон у цьому плаванні.

Кузен Бенедикт був славний чолов'яга років п'ятдесяти. Та, попри цей вік, було б необачно відпустити його кудись самого. Він був скорше довгий, ніж високий, скорше сухорлявий, аніж худий. Кістлява статура, велика кудлата голова, золоті окуляри — одне слово, в усій довжелезній особі кузена Бенедикта вгадувався вчений, одна з отих сумирних і добрих натур, які все своє життя — ба навіть у сто років! — залишаються дітьми.

Кузенем Бенедиктом називали його й сторонні, бо за своєю вдачею він належав до тих людей, які здаються рідними всім. Кузен Бенедикт ніколи не знав, куди подіти свої довгі руки й довжелезні ноги, не міг дати собі ради в найбуденніших життєвих справах. Він не був обтяжливим для інших, але якось так виходило, що він зв'язував усіх довкола й самого себе своєю незграбністю. Невिбагливий, невимогливий — аж забував поїсти й попити, якщо його не нагодують і не напоють, — нечутливий ні до холоду, ані до спеки, він, здавалося, належав не до тваринного, а радше до рослинного світу. Уявіть собі отаке безплідне дерево, на якому не росте

навіть листя, дерево, не здатне нагодувати й прихистити під своїми вітами подорожнього. Отакий був кузен Бенедикт.

Однак він мав добре серце й завжди виявляв готовність зробити людям якусь послугу. І всі любили кузена Бенедикта за його безпорадну вдачу. Місис Уелдон дивилася на нього як на свою дитину — старшого брата малого Джека.

Проте, слід сказати, що кузен Бенедикт не тинявся без діла. Навпаки, це був невсипущий трудар. Єдине його захоплення — природнича історія — поглинало його до решти.

Сказати «природнича історія» — це сказати надто багато.

Відомо, що ця наука складається з різних галузей, як-от: зоологія, ботаніка, мінералогія та геологія. А кузен Бенедикт не був власне, ні ботаніком, ні мінералогом, ні геологом.

Може, він був зоологом у загальному розумінні цього слова — таким собі Кюв'є¹ Нового Світу, який розкладав тварину, щоб її проаналізувати, а потім знову складав; отим глибоким знавцем, який присвятив себе вивченню чотирьох основних — згідно з класифікацією самого Кюв'є — типів усього тваринного світу: хребетних, молюсків, членистоногих і променевих? Може, він, цей простодушний, але старанний учений, вивчав різні класи, ряди, родини та види, що їх охоплюють ці чотири типи?

Ні.

Може, кузен Бенедикт присвятив себе вивченню хребетних: ссавців, птахів, плазунів і риб?

Теж ні.

¹ Кюв'є Жорж (1769–1832) — відомий французький природознавець.

Може, він більше цікавився молюсками, починаючи від головоногих і вище; може, моховатки вже не були для нього таємницею?

Аж ніяк.

Може, то через променевих, голкошкірих, поліпів, глистів, губок та інфузорій випалив він стільки гасу в лампі, працюючи щодня до пізньої ночі?

Треба прямо сказати: його захоплювали не променеві.

А що із зоології незгаданими були тільки членистоногі, то, зрозуміло, цей тип і був єдиним захопленням кузена Бенедикта.

Еге ж, саме членистоногі; однак тут слід дещо уточнити.

Тип членистоногих охоплює шість класів: комах, багатоніжок, павукоподібних, ракоподібних, вусоногих і кільчастих червів.

Проте кузен Бенедикт не зміг би відрізнити дощового черв'яка від лікарської п'явки, щипавки від морського жолудя, домашнього павука від псевдоскорпіона, креветки від рака-самітника, а ківсяка від сколопендри.

То ким же все-таки був кузен Бенедикт?

Звичайним ентомологом, та й годі!

На це, безперечно, зауважать, що ентомологія, як складова частина природничої історії, вивчає всіх членистоногих. Загалом так, однак уже ввійшло у звичай вживати цей термін у трохи вужчому розумінні — як назву науки про комах, тобто «усіх тих членистоногих безхребетних тварин, чие тіло складається з трьох частин — голови, грудей і черевця, — на яких відповідно розташовані одна пара вусиків, здебільшого дві пари крил і три пари ніг, через що комах називають також шестиногими».

Отже, кузен Бенедикт, присвятивши себе вивченню членистоногих класу комах, був ентомологом.

Але не подумайте, що це така проста наука! Клас комах налічує щонайменше десять рядів:

1. Прямокрилі (таргани, коники, цвіркуни).
2. Сітчастокрилі (золотоочки, мурашині леви, бабки, терміти).
3. Перетинчастокрилі (бджоли, оси, мурахи, їздці, трачі).
4. Лусоккрилі (метелики).
5. Напівтвердокрилі (цикади, клопи, попелиці).
6. Твердокрилі (хрущі та інші жуки).
7. Двокрилі (комарі, москіти, мухи).
8. Віялокрилі (стилопс).
9. Паразити (воші).
10. Нижчі комахи (лусківниці).

Однак певні ряди, скажімо жуки, налічують до тридцяти тисяч видів¹ двокрилі — шістдесят тисяч, отже, тут є що вивчати, а для одного чоловіка роботи аж надто.

Життя кузена Бенедикта було присвячено одній-єдиній улюбленій справі — ентомології. Цій науці він оддавав увесь свій час, ба навіть години сну, бо йому неодмінно снилися «шестиногі». Годі було перелічити всі шпильки, що їх він носив за манжетами, в комірці, в крисах капелюха, на вилогах піджака. Коли кузен Бенедикт повертався з наукової екскурсії, його капелюх був справжньою колекцією комах, нашпилених зсередини та ззовні.

На завершення опису цього дивака слід додати, що він супроводив містера й місис Уелдон до Нової Зеландії знов-таки через свою пристрась до ентомо-

¹ Тепер відомо понад мільйон видів комах, з них — понад двісті тисяч різновидів жуків.

логії. Тут його колекція збагатилась кількома рідкісними екземплярами. Тож цілком зрозуміле його бажання чимшвидше дістатися до Сан-Франциско, щоб там у своєму кабінеті розмістити зібране багатство згідно з класифікацією.

А що місис Уелдон та її син поверталися до Америки на «Пілігримі», то, цілком природно, кузен Бенедикт мав супроводити їх і під час цієї подорожі.

Проте не на нього могла розраховувати місис Уелдон, якби опинилася у скрутному становищі. На щастя, передбачалося легке плавання за сприятливої погоди та ще й на борту судна, капітан якого заслуговував повної довіри.

Поки «Пілігрим» стояв три дні у Вайтематі, місис Уелдон спішно приготувалася в дорогу, щоб не затримувати його відплиття. Розраховувшись із тубільними слугами, вона 22 січня піднялася на борт «Пілігрима» із сином Джеком, кузенком Бенедиктом та старою негритянкою Нен.

Кузен Бенедикт носив у спеціальній бляшанці на паску через плече всю зібрану тут колекцію комах. У колекції були, до речі, кілька представників стафіліна, хижого жука, очі якого розташовані у верхній частині голови; досі вважалося, що стафілін водиться тільки в Новій Каледонії. Кузенові Бенедикту пропонували також отруйного павука «катіпо» — так називають його маорі¹, — укусу якого часто смертельний для людини. Однак павук не належить до класу комах — місце йому в колекції павукоподібних, — тож він не мав ніякої цінності для кузена Бенедикта. І наш ентомолог зневажливо відмовився від павука: найціннішим скарбом

¹ Маорі — тубільне населення Нової Зеландії.

у його колекції, звісно, був знаменитий новозеландський стафілін.

Зрозуміло, кузен Бенедикт застрахував свою колекцію, заплативши високий внесок. Він уважав її ціннішою за весь китовий жир і вус у трюмі «Пілігрима».

Коли кінчались останні приготування до відплиття і місис Уелдон та її супутники стояли на палубі шхуни-брига, капітан Халл підійшов до своєї пасажирки.

— Само собою зрозуміло, місис Уелдон, — мовив він, — що ви берете на себе всю відповідальність, вирішивши плисти на «Пілігримі» через океан.

— Для чого ви мені це кажете, містере Халл? — спитала місис Уелдон.

— Я кажу вам це, бо, по-перше, не дістав щодо цього ніякої вказівки від вашого чоловіка, а по-друге, тому, що шхуна-бриг не може гарантувати вам такої безпеки плавання, як пакетботи¹, призначені тільки для перевезення пасажирів.

— А як ви гадаєте, містере Халл, коли б мій чоловік був тут, то чи вирушив би він у плавання на «Пілігримі» разом зі своєю дружиною та сином?

— Звичайно, вирушив би, — відповів капітан Халл. — Він би вагався не більше за мене! «Пілігрим», зрештою, — надійне судно. Я можу за нього ручитися, як капітан, що командує цим судном ось уже багато років. Я сказав це вам, місис Уелдон, щоб мене менше гризло сумління, а також, щоб ще раз наголосити: на борту «Пілігрима» немає звичних для вас вигод.

— Коли йдеться тільки про брак вигод, містере Халл, — відказала місис Уелдон, — то це для мене не завада. Я не з тих вередливих пасажирок, які безпе-

¹ Пакетбот — невелике судно, яким перевозять пошту й пасажирів.

рестану скаржаться на тісні каюти та на одноманітне харчування.

І, подивившись на свого сина Джека, якого тримала за руку, місис Уелдон мовила:

— Вирушаймо, містере Халл!

Відразу було наказано підняти якір. Наставили вітрила, й «Пілігрим», вибираючи якнайкоротший шлях між суднами, вийшов у відкрите море й узяв курс на американське узбережжя.

Та через три дні повіяв дужий ост¹, і шхуна-бриг змушена була змінити курс, щоб іти проти вітру.

Отож на 2 лютого «Пілігрим» перебував у набагато вищих широтах, ніж цього хотів би капітан Халл. Здавалося, він намірився обійти мис Горн, замість плисти навпростець до берегів Нового Світу.

Розділ II ДІК СЕНД

Погода стояла погідлива, і, якщо не зважати на деяку затримку, плавання відбувалося в досить добрих умовах.

Місис Уелдон влаштувалася на борту «Пілігрима» якнайвигідніше. Однак спершу довелося помізкувати, де її прихистити. На судні не було ні юта², ні рубки³. Жодна з кормових кают команди для місис Уелдон не годилася. Тож капітан Халл запропонував їй свою власну скромну каюту біля корми. Проте довелося довго

¹ Ост — східний вітер.

² Юг — кормова частіша палуба корабля від грот-шогли або від кормової рубки.

³ Рубка — закрите приміщення на верхній палубі чи в надбудові над нею, що його стіни не дотикаються до бортів судна.

умовляти місис Уелдон, бо вона ніяк не хотіла забирати в нього каюту. В оцім тісенькім помешканні вона й оселилася із сином та старою Нен. Тут вона обідала в товаристві капітана Халла й кузена Бенедикта, якого поселили в комірчині поряд.

Капітан «Пілігрима» перебрався в каюту, призначену для його помічника, якого на судні ніколи не було. Задля заощадження коштів — читач уже знає про це — шхуна-бриг плавала з неповною командою, і капітан обходився без помічника.

Команда «Пілігрима» — вмілі, досвідчені моряки — жила як одна дружня сім'я, згуртована спільним життям, клопотами й роботою. Це вже вчетверте матроси виходили разом на промисел. Усі родом з американського заходу, ба навіть з одного узбережжя в штаті Каліфорнія, вони здавна зналися між собою.

Ці славні хлопці дуже добре ставилися до місис Уелдон, дружини їхнього хазяїна, якому були безмежно віддані. Слід сказати, що вони, зацікавлені в якнайбільшому влові, доти завжди поверталися з багатою здобиччю. Якщо навіть їм доводилось добряче попрацювати, то це задля більшого заробітку, який виплачувано при остаточному розрахунку. Але цього разу заробітку майже не передбачалося, і матроси на всі заставки ляяли новозеландських ледацюг.

Тільки один чоловік на борту не був американцем за походженням. Звали його Негору, родом він був із Португалії, але добре знав англійську мову. На шхуні він виконував скромну роботу кока. Коли в Окленді втік попередній кок, Негору, будиши без роботи, охоче став на його місце. Чоловік він був мовчазний, тримався від команди осторонь, однак справу свою знав добре. Отож, найнявши його, капітан Халл ніби не прогадав: Негору працював бездоганно.

Проте капітан жалкував, що не мав часу зібрати достатньо відомостей про минуле Негору. Його зовнішність, а надто уникливий погляд не дуже подобались капітанові. Там, де йдеться про те, щоб допустити незнайомого чоловіка на судно, яке живе своєрідним зосібним життям, слід якомога докладніше дізнатися про його минуле, не минаючи жодної дрібниці.

Негору мав років десь із сорок. Це був чорнявий, сухорлявий, моторний, середній на зріст і, певно, дужий чоловік. Чи мав він якусь освіту? Мабуть, так, це видно було із зауважень, які часом прохоплювались у нього. Він ніколи не говорив ні про своє минуле, ані про свою родину. Звідки він прибув, де жив доти, чим займався — ніхто не знав. Ніхто не знав і його планів на майбутнє. Він тільки висловив якось намір висісти на берег у Вальпараїсо. Це був дивний чоловік. В усякому разі він, напевно, не був моряком. Він розумівся на морських справах не більше за першого-ліпшого кока, який значну частину свого життя проплавав у морі. Однак на морську хворобу він не слабував, а це вже неабияка перевага для корабельного кухаря.

На палубі Негору бачили зрідка. Цілісінький день він порався у своїм тіснім камбузі, де стояла велика плита. А пізно ввечері гасив плиту та йшов до своєї каютки на носі, де відразу лягав спати.

Як ми вже казали, команда «Пілігрима» складалася з п'яти матросів і новачка.

Цей новачок, хлопець п'ятнадцяти років, був сином невідомих батька-матері. Він виховувався в дитячому будинку.

Дік Сенд — так звали хлопця — мабуть, був родом зі штату Нью-Йорк, а то й із самої його столиці — міста Нью-Йорка.

ЗМІСТ

ЧАСТИНА ПЕРША	3
Розділ I. ШХУНА-БРИГ «ПІЛІГРИМ»	3
Розділ II. ДІК СЕНД	13
Розділ III. НАПІВЗАТОПЛЕНЕ СУДНО	20
Розділ IV. ПОРЯТОВАНІ З «ВАЛЬДЕКА»	29
Розділ V. «С. В.»	35
Розділ VI. КИТ НА ОБРІЇ	49
Розділ VII. ПРИГОТУВАННЯ	58
Розділ VIII. СМУГАЧ	66
Розділ IX. КАПІТАН СЕНД	76
Розділ X. НАСТУПНІ ЧОТИРИ ДНІ	84
Розділ XI. БУРЯ	96
Розділ XII. ОСТРІВ НА ОБРІЇ	108
Розділ XIII. «ЗЕМЛЯ! ЗЕМЛЯ!».	118
Розділ XIV. ЩО РОБИТИ?	130
Розділ XV. ГАРРІС	143
Розділ XVI. У ДОРОЗІ	156
Розділ XVII. СТО МИЛЬ ЗА ДЕСЯТЬ ДНІВ	167
Розділ XVIII. СТРАШНЕ СЛОВО	180
ЧАСТИНА ДРУГА.	190
Розділ I. РАБОТОРГІВЛЯ	190
Розділ II. ГАРРІС І НЕГОРУ	200
Розділ III. У ДОРОГУ!	211
Розділ IV. ВАЖКИМИ ДОРОГАМИ АНГОЛИ	221
Розділ V. ЛЕКЦІЯ ПРО ТЕРМІТІВ У ТЕРМІТНИКУ.	231

Розділ VI. ВОДОЛАЗНИЙ ДЗВІН	241
Розділ VII. ТАБІР НА БЕРЕЗІ КВАНЗИ	251
Розділ VIII. ІЗ ЗАПИСНИКА ДІКА СЕНДА	260
Розділ IX. КАЗОНДЕ.	271
Розділ X. ЯРМАРОК	281
Розділ XI. ПУНШ ЙОГО ВЕЛИЧНОСТІ	290
Розділ XII. ПОХОРОН МУАНІ-ЛУНГА.	299
Розділ XIII. У ФАКТОРІЇ.	308
Розділ XIV. ВІСТІ ПРО ДОКТОРА ЛІВІНГСТОНА.	317
Розділ XV. КУДИ МОЖЕ ЗАВЕСТИ МАНТИКОРА	330
Розділ XVI. МГАННГА.	342
Розділ XVII. УНИЗ ЗА ТЕЧІЄЮ	350
Розділ XVIII. РІЗНІ ПОДІЇ	359
Розділ XIX. «С. В.»	369
Розділ XX. ЕПІЛОГ	377